

Za spomin!

F. S. Finžgar.

Ivan, ko sem prebral prve tvoje stvari, sem se čudil; ko ti nisem še spoznal ne lica in ne duše, sem te zagovarjal; ko sva se razgovorila prvič in ko sem vsaj deloma prodril do globin tvoje duše — kdo mu je prišel do dna? — sem te iskreno zaljubil. Ko te pa danes ni več, to se pravi, ko ni več med nami tvojega vihravega pa tako nabogljenega telesa — pač pa je ostal ves tvoj ogromni duh — mi je bridko žal, da sem te tedaj, ko si še bil, premalo ljubil.

Tiho, po prstih sem stopil v sobo deželne bolnice, kjer je ležal zadnje dni pred smrtjo. Ob koncu postelje sem obstal. Zazrl sem se v njegovo lice. Tako resnobno, tako strogo je bilo, kot ga nisem videl nikoli. Oči zaklopljene, celo trepavnice so se mi zdele tako svinčeno težke, da ga nisem upal nagovoriti in ga predramiti. Komaj sem spoznal, da rahlo diha. Dolgo sem stal ob postelji ves pogreznjen v ta izraz. Zdelo se mi je, da čutim, kako se za tem čelom snujejo misli, kako grebejo po človeških srcih, kako pretehtavajo razdaljo od sedanjosti daleč nekam v bodočnost. Vse njegovo revno, izmučeno telo, vsa ta uboga okolica v njegovi bolniški sobi mi ni mogla skaliti vtiska, da stojim ob postelji moža-vidca, duševnega velikana. Nisem imel poguma, da bi bil stopil do njega in ga prijateljsko prijel za njegovo vsehlo desnico, ki je kot mrtva, brezkrvna ležala na odeji. Nisem upal — in iz sobe nisem mogel. Tako je bilo tiho, da je žepna ura glasno motila s tiktakanjem nemi molk krog njega.

Hipoma glasno vzdihne. Počasi privzdigne trepavnico levega očesa, motno se upre zenica vame in tedaj naenkrat odpre obe očesi na široko, po vsem licu se razlije tisti edino njemu pristni, skoro razposajeni smeh, s katerim je pozdravljal prijatelje, če je bil dobre volje. Veselo je bušilo iz njega, kot bi ga bil naletel ob čaju: »Glej ga, ali si ti?«

»Ali počivaš, Ivan,« sem rekel polglasno in sedel k postelji.

»Menda,« je odgovoril. Spet je izginila vsa veselost z lica in ga obdala čudovita resnoba. Nemo me je gledal, vprašujoče. Ničesar nisem vedel, kaj bi mu bil povedal ta trenutek. Toda njegovo vprašujoče oko me je opozorilo: »Ali si prišel kot sva se menila.«

Domislil sem se pogovora, ko sva modrovala o smrti. Rekel mi je: »Jaz se ne bojim smrti. Vedi,

da bo lažji moj opravek z Bogom tedaj, kot mnogo drugim — morda tudi lažji kot tebi.« Ob tem spominu mi je prišlo samo po sebi na ustnice, da sem šepetaje vprašal to vprašajoče oko: »Ivan, morda želiš odveze?«

»Daj, prosim!« mi je odgovoril odločno, se nagloma energično vspel na postelji in pogledoval v nedosežno daljavo...

Ko sem se ločil od njega, sem ves presunjen taval po stopnicah.

* * *

O „Martinu Kačurju“, tri pisma.

Kdaj sem se osebno seznanil s Cankarjem, ne vem več. Vem pa, da sva se ob prvem sestanku pobratila in si ostala dobra do konca. Kaj malega pa sva si dopisavala že prej. Naj slede tu tri pisma, ki se tičejo Martina Kačurja. Prvo — dokaz njegovega materijalno bednega stanja na Dunaju, drugo — to je pisano z jezo-zadirčno roko, da se rokopis loči daleč od drugih — izliv njegove naravnost divje užaljenosti, in tretje — odsev njegovega velikega poštenja, da je krivico takoj popravil, dasi jo je v bolesi — skoro nezavedno in neodgovorno zagrešil.

I.

Čestiti gospod župnik!

Poslal sem včeraj »Matici« manuskript romana »Martin Kačur. Življenjepis idealista«, predsednik pa mi danes piše in mi našteje celo rajdo recenzentov, ki bodo pregledovali mojo stvar; prvo ime pa je Vaše, gospod župnik. Zato moje pismo in moja prošnja.

Poslal sem roman tik pred božičem, ker rabim denarja in rabim, Boga mi, zelo nujno! Če se bo »pregledavanje« vleklo, ne pridem nikoli do tistih 600 kron (toliko jih namreč zahtevam in po pravici!) in moje stanje o praznikih bo vse prej nego estetično. Rad bi imel denar že v sredo, dne 20. t. m., torej bi moral biti roman presojen že v ponedeljek.

Prijetno mi je, da ste recenzent baš Vi, vendar pa se lahko zgodi, da se boste ustrašili prevelikega manuskripta in da boste odlagali. Zato Vam dajem moško besedo, da roman ni dolgočasen in da je branja vreden!

Če z Vašo pomočjo pridem že v torek ali v sredo do honorarja, Vam izrekam že zdaj svojo resnično zahvalo.

Kadar bote napisali svojo sodbo, lahko priporočite predsedniku še enkrat, kar sem priporočil že sam: da naj mi nakaže odbor na vsak način vseh 600 kron in pa, če bi bilo že kasno pred prazniki, da naj jih nakaže na moj račun brzojavno.

To so moje prošnje.

Nikar mi ne zamerite, gospod župnik, da sem tako iz jasnega navalil na Vas. Ampak jaz sem prepričan, da bi Vi, če bi bili v moji koži, ne storili drugače.

Z odličnim spoštovanjem

udani Vam

Ivan Cankar

Dunaj, XVI. Lindauergasse, 26. II. 19.

Na Dunaju, 15. dec. 1905.

II.

Cenjeni gospod župnik!

Vesele praznike in srečno novo leto!

Zadnjič, ko sem Vam pisal, sem mislil, da se bo stvar krščansko uravnala in da bom tudi jaz praznoval s svojo nevesto. Ni se zgodilo. Ta banda pri »Matici« mi je s svojo zlobnostjo in počasnostjo pokvarila praznike, obenem pa mi je vzela pol življenja. Prosim Vas, recite tej drhali, da jo od srca zaničujem! Kaj bi zdaj? Zaročiti sem se hotel — no, naj se vrag zaroči! — Namesto tega sem obolel; ostane vsaj dogodek! — Ali ste si že kdaj obljubili? Nikoli več za to ljudstvo! Saj to celo ljudstvo ni vredno, da bi bralo eno mojo besedo! —

Pa kaj bi zdaj? Če bi bil profesor nekdanje slovenščine — zlodej, predaval bi o Kettejevi mizeriji! Tako pa ne morem nič! Čudno se Vam pač zdi, da me je ta reč tako vznemirila, ampak enkrat je kozarec vendarle poln. Tako lepo si človek misli, ko je že itak ves truden — in zdaj pride smrkavec in ti postavi nogó! — No, jaz bom čisto miren! Pa to je zdaj — saj ste Vi sami omenili famo! Saj veste pač, kaj je fama — vlačuga, za krono jo dobim in tudi za dobro besedo! Kaj tisto, če se jaz fami zamerim, glavno je, da se je ona korenito zamerila meni! — Gladko pot ima fama, to pa zategadelj, ker nimam več prijatelja, odkar je Kette umrl! Tudi ne rabim nikogar, se za nikomer ne lovim! Kolikor bolj sem sam, toliko bolj sem svoj. In zato tudi več vidim, več nego ljub-

ljanski filistejci, ki tišče nos ob zid in ne vidijo hiše.

No, vrag s temi stvarmi! Če bi bil vedel, da bo reč taka, bi bil prodal svoj roman Schwennerju. Dobil bi bil par kron manj, ampak vsaj dobil bi jih bil. — Ta stvar, ki se je z mano zdaj zvršila, je pa tako impertinentna, da za »Matico« nikoli več ne bom pisal in da bom gledal, da storé moji bližji znanci isto. — Če se v literarnem društvu z literati pometa — naj gredó literati stran, saj imajo nogé! — /

Oprostite mi to pismo, zares sem truden in zelo žalosten.

Z velikim veseljem sem pisal povest, ki ni brez vrednosti in sem mislil, da mi bo naposled vsaj pripravila lep božič. Ni ga pripravila; kak človek, ki je umetnosti bolj tuj, nego moj levi čevlji, ni hotel! On ni hotel, pomislite!

Bóga mi, pisal bom nemško! Saj sem že izkusil — z radostjo so me pozdravili in so mi plačali bogato! Zdaj razumem Dežmana! —

Bog veđi, kaj pišem v tem srdi — ampak samo to verjemite, da vas imam rad zaradi Vašega pisma. To je bila vsaj krščanska beseda! Če pridete na Dunaj, Vas bom z velikim veseljem pozdravil; moj kabinet je majhen, toda posodil Vam ga bom in tudi mojo juho boste morali jesti! —

Recite, prosim, tem ljudem pri »Matici«, da so tepci in norci! Veseli naj bodo, da dobé moj rokopis — toliko je že vreden, kakor »knjižni odsek« s svojo družino vred! —

Če se moj položaj spremeni, Vam bom pisal. To pismo pa mi oprostite!

Z odl. spoštovanjem

Ivan Cankar.

Dunaj, 24. dec. 1905.

III.

Častiti gospod župnik!

Pred prazniki sem Vam pisal pismo, ki mi je zdaj žal, da sem ga pisal. Bil sem pač razburjen in razburjenost me napravi vselej telesno bolnega in malodušnega.

Prejšnji teden mi je poslal odbor »Matice« večji del honorarja. Tako je stvar v redu; dobil sicer nisem vse zahtevane svote, ampak tudi to, mislim, da se bo dalo urediti brez posebnih komedij.

Ker ste se tudi Vi trudili v tej napol smešni, napol klaverni zadevi, Vas odkritosrčno zahvaljujem.

Veselo novo leto in — na svidenje v pred-
pustu!

Z odličnim spoštovanjem

udani Vam

Ivan Cankar.

Na Dunaju, 3. jan. 1906.

Napoved „Hlapcev“.

To pismo mu je sprožilo moje, kjer sem ga vprašal, če in vkoliko je mislil na »Divjega lovca«, ko je satirično bičal dramo in udarjal po rokovnjačih in divjih lovcih. Pismo je zelo zanimivo, ko razodene teorijo o pravi zgodovinski povesti, a zaeno obljublja tragedijo. Ta ne more biti druga nego »Hlapci«, razen, če je tedaj snoval drugo, pa je ni spisal.

Velecenjeni gospod!

Kaj pa vendar mislite? Z nobeno besedo se Vas nisem hotel dotekniti v svoji zadnji knjigi! Na »Divjega lovca« še mislil nisem in pasus o zgodovinskih povestih je bil adresiran drugam. Ampak če ste se čutili zadetega — pa se čutite! To je le znamenje slabe vesti! —

Kar sem zinil o zgodovinskih povestih, sem razložil preveč nakratko. O tej stvari bi se bilo treba obširneje pogovarjati. To mislim: zgodovinska epoha je nekaj drugega kakor zgodovinski človek. Ne bi opisaval junaka, pač pa bi

opisaval njegov čas — in na sliko tega časa bi legla njegova senca tako mogočno, da bi ga gledalec bolj natanko spoznal, nego iz portreta samega. To je bila moja misel! —

In zategadelj, da ne ostanem pri misli sami, hočem tudi pokazati, kako gledam zgodovino. Napisal bom tragedijo iz dobe, ki je že tako obrabljena in posvalkana, kakor liberalni program; in tako vlačugarsko znana, da jo je oskrnil celó Aškerc. — Takrat bomo videli, »gdje je vjera, gdje li je nevjera«! —

Strašno Vas zavidam za Vaše življenje! Tam bi človek delal, tam bi živel! Tukaj sem večer tujec; rafiniran moram biti, če si hočem napraviti resnično veselje. In tako samujem neprestano; po cele dni se ne ganem iz izbe; pijem čaj in »jezo stresam«. Kvečjemu da me časih vzradosti kaka velika neumnost iz domovine. Če za drugega ni prida naša kultura in politika — vsaj v dobro voljo spravi človeka! Letošnji moji prazniki so bili nekoliko lepši od lanskih. Vzrok je tá — da se v januarju poročim. Deklè je sicer uboga šivilja, — ampak meni od Boga poslana. Najboljša njena lastnost je ta, da ne pozna moje »literature« in se zanjo tudi nič ne briga. Gratulirajte mi! —

Tako pa pijte, velecenjeni gospod župnik, kozarec cvička na svoje in na moje zdravje! Jaz nimam cvička, pa vzdignem svoj čaj!

Na lepo svidenje!

Ivan Cankar.

Dunaj, 28. dec. 1906.

Ivan Cankar.

Napisal dr. Jos. Puntar.

Spoznal sem ga slučajno avgusta meseca leta 1917. v kavarni »Union«. Kakor je imel navado, da se je pogosto priključil kakemu znancu in prenočil pri njem, tako je storil ta večer z menoj. Nato se me je z veseljem oprijel in ostajal tudi nadalje na mojem stanovanju. Stanoval sem takrat pri ge. Arko v Škofji ulici v bližini sv. Petra. Pozneje je prišel na prenočišče tudi prijatelj Fr. Jež, tako da smo bili trije v eni sobi, ki smo jo radi svojih imen imenovali »Jama razbojnikov«. Pri meni je ostal celo leto, dasi so Janezovi znanci zanikavali od početka to možnost, češ, da je z njim velik križ. Meseca septembra 1918 sem odšel jaz v Trst na gimnazijo in prihodnji mesec se je moral tudi Cankar umakniti iz stanovanja.

Preselil se je na Kongresni trg šte. 5. Tu se je zgodila z njim tista znana nesreča, katere posledica je bila njegova pospešena smrt. Padel je namreč, se potolkel in si pretresel možgane. Padel je nekoč prav nerodno tudi na mojem stanovanju, ko je prišel pozno v noč vinjen domov. Ker na novem stanovanju še ni bil dovolj udomačen in je ravno zadnje mesece precej oslabil, je bilo kaj takega pričakovati. Opozoril sem ga večkrat na to, a se mi je nasmejal s svojim značilnim smehom, češ, da ga ne stre še tako hitro ženka smrt. Preveč se je zanašal na čudovito odporno silo slabotnega svojega telesa, v katerem je bivala vse nadkriljujoča duševna moč. Več kot sam so bili krivi znanci in čestilci njegovi, da je